

ZICHT OP INRICHTING

De landbouw in Nijkerk-Putten in vogelvlucht

Januari 1995



SIGN: L27-520
EX. NO: C
MLV:

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)
Afdeling Structuuronderzoek

REFERAAT

ZICHT OP INRICHTING; DE LANDBOUW IN NIJKERK-PUTTEN IN VOGELVLUCHT

Voskuilen, M.J.

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), 1995

Mededeling 520

ISBN 90-5242-275-3

39 p., tab., fig., bijl.

Onderzoek naar de landbouw in het herinrichtingsgebied Nijkerk-Putten ten behoeve van het opstellen van het inrichtingsplan.

Met behulp van gegevens uit de CBS-landbouwtelling zijn de ontwikkelingen in de landbouw in Nijkerk-Putten tussen 1988 en 1993 beschreven, en is de huidige positie van de landbouw in het gebied aangegeven door een vergelijking met de landelijke situatie te maken. Voor het verwoorden van de visie vanuit de landbouw op de landinrichting Nijkerk-Putten en op enkele specifieke onderwerpen, zoals agrarisch natuurbeheer, is een aantal agrariërs geïnterviewd.

De positie van de landbouw in Nijkerk-Putten is in vergelijking met Nederland zwak: veel kleine bedrijven en een slechte verkaveling. De boeren zijn van mening dat een snelle uitvoering van de landinrichting met de mogelijkheid van bedrijfsverplaatsing naar het poldergebied, veel goeds kan brengen voor én de landbouw én de natuur.

Landinrichting/Herinrichting/Nijkerk-Putten/Bedrijfsverplaatsing/Relatienota/
Polder Arkemheen

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Voskuilen, M.J.

Zicht op inrichting: de landbouw in Nijkerk-Putten in

vogelvlucht / M.J. Voskuilen. - Den Haag :

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO). - Fig., tab. -

(Mededeling / Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) ;

no. 520)

ISBN 90-5242-275-3

NUGI 835

Trefw.: landinrichting ; Nijkerk-Putten / landbouw ;

Nijkerk-Putten.

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

INHOUD

	Blz.
WOORD VOORAF	5
SAMENVATTING	7
1. INLEIDING	9
1.1 Achtergrond en doel	9
1.2 Aanpak	10
1.3 Gebiedsgrootte	12
1.4 Opzet rapport	12
2. ONTWIKKELINGEN IN DE LANDBOUW	13
2.1 Algemeen	13
2.2 Bedrijven	14
2.3 Veestapel	15
2.4 Conclusies	16
3. HUIDIGE SITUATIE IN DE LANDBOUW	17
3.1 Inleiding	17
3.2 Algemeen	17
3.3 Bedrijfstypen	17
3.4 Bedrijfs grootte	18
3.5 Leeftijd en opvolging	19
3.6 Verkaveling	20
3.7 Mestproductie	20
3.8 Melkveehouderij	21
3.9 Intensieve veehouderij	22
3.10 Conclusies	23
4. VISIE VAN DE LANDBOUWERS	24
4.1 Inleiding	24
4.2 Landinrichting algemeen	24
4.3 Deelgebied Polder	26
4.4 Intensieve veehouderij en milieu	30
4.5 Beplantingen	31
4.6 Tot slot	31
4.7 Conclusies	32
5. SLOTBESCHOUWING	33

	Blz.
LITERATUUR	36
BIJLAGEN	37
1. Nederlandse grootte-eenheid	38
2. Kengetallen deelgebieden	39

Omslagfoto: Landinrichtingsdienst

WOORD VOORAF

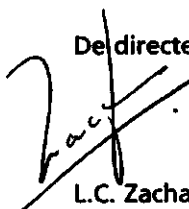
De Landinrichtingscommissie Nijkerk-Putten is begonnen met het opstellen van een inrichtingsplan voor het gebied. Daarbij is behoefte aan actuele informatie over de landbouwkundige situatie in het gebied. Verder wil de commissie de visie vanuit de landbouw vernemen op een aantal vraagstukken, zoals toekomstperspectieven van de landbouw, agrarisch natuurbeheer en verwachtingen omtrent landinrichting. Dit was de aanleiding om via de Landinrichtingsdienst een onderzoek te laten verrichten door het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO). Voor de visie vanuit de landbouw is een aantal agrariërs uit het gebied geïnterviewd.

Het onderzoek is besproken in een begeleidingscommissie, waarin zitting hadden: Drs. P.A. van Vugt en Ing. W. Swart, beiden werkzaam bij de Centrale Landinrichtingsdienst, Ing. H.C.J. Swarte van de Landinrichtingsdienst in Gelderland en Dr. Ir. G. Beers van LEI-DLO.

De inventarisatie van de bedrijven en de verzameling van de gegevens zijn verzorgd door Mevr. C.M. de Zwijger-de Brabander van LEI-DLO.

In het bijzonder wil ik de geïnterviewden bedanken voor de verleende medewerking.

De directeur,

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Zachariasse', written over a horizontal line.

L.C. Zachariasse

Den Haag, januari 1995

SAMENVATTING

Achtergrond en doel

In 1988 is het gebied Nijkerk-Putten op het voorbereidingsschema landinrichting geplaatst. Vervolgens is in 1991 de Landinrichtingscommissie Nijkerk-Putten benoemd, die belast is met het opstellen en uitvoeren van een inrichtingsplan. Daarbij is behoefte aan actuele gegevens over de landbouwkundige situatie in het gebied. Ook wil de commissie graag weten hoe de boeren denken over de ontwikkelingsmogelijkheden van de landbouw in het gebied in relatie met de landinrichting. Dit was de aanleiding voor de Landinrichtingsdienst het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) onderzoek te laten verrichten.

Het doel van het onderzoek is het analyseren en beschrijven van de recente ontwikkelingen en de huidige situatie in de landbouw in het herinrichtingsgebied Nijkerk-Putten, en het verwoorden van de visie vanuit de landbouw op de toekomst van de landbouw in het gebied in samenhang met andere functies.

Aanpak

Voor 1988 en 1993 zijn de landbouwbedrijven in het gebied (en in de deelgebieden) geïventariseerd. Met behulp van de landbouwtelling van het CBS zijn vervolgens enkele kengetallen over de bedrijfsstructuur geselecteerd.

Voor de visie vanuit de landbouw zijn zes boeren geïnterviewd die uitgekozen zijn op basis van hun kennis over de landbouw in het gebied, en die verspreid in het gebied wonen.

Positie van de landbouw

In totaal telt het landinrichtingsgebied Nijkerk-Putten 260 geregistreerde landbouwbedrijven, die ongeveer 3.000 ha cultuurgrond in gebruik hebben. De landbouw bestaat geheel uit veehouderij, en met name melkveehouderij (61% van de produktie-omvang) en intensieve veehouderij (27%). Het gehele areaal cultuurgrond is in gebruik als gras- en maisland.

De bedrijven zijn over het algemeen vrij klein, hetgeen waarschijnlijk mede oorzaak is van het lage opvolgingspercentage. Vooral voor de intensieve-veehouderijbedrijven en voor de categorie "overige bedrijven" (met vooral graasvee) met een bedrijfshoofd ouder dan vijftig jaar zijn weinig opvolgers.

De melkveehouderijbedrijven zijn over het algemeen slecht verkaveld: vrij veel kleine kavels en relatief weinig grond bij huis.

Evenals in het recente verleden zal in de toekomst naar verwachting het aantal bedrijven vrij sterk afnemen. De verkaveling zal echter slecht blijven en ook de druk op de grondmarkt zal blijven, mede door de ont-trekking van landbouwgrond voor natuurdoeleinden en de grotere be-hoefte aan grond door strengere milieu-eisen.

Visie vanuit de landbouw

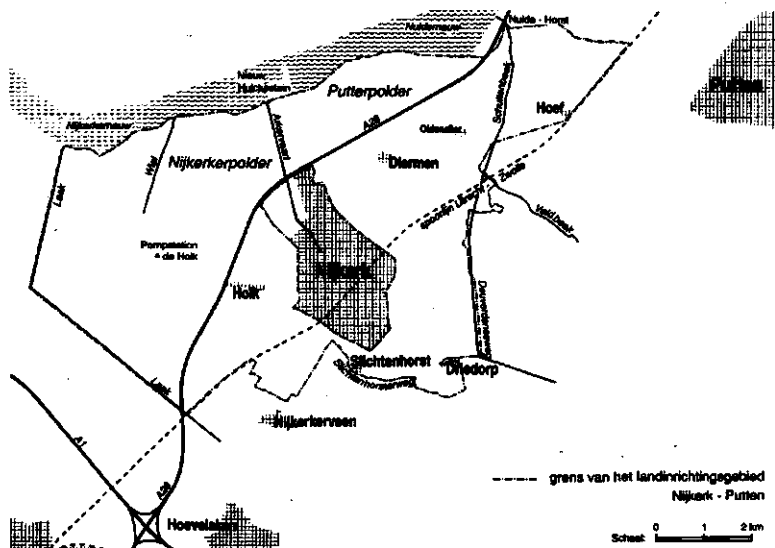
Uit alle gesprekken met boeren komt de mening naar voren dat de landinrichting te lang duurt. Die lange duur in combinatie met de snelle ontwikkelingen in de landbouw, de toegenomen natuurclaims en stren-gere milieu-eisen kunnen het geloof in het nut van landinrichting - dat er nu nog is - ondermijnen. Snelle uitvoering van de landinrichting met de mogelijkheid van verplaatsing van bedrijven naar het deelgebied Pol-der en het verbeteren van de ontsluiting zou een goede zaak zijn voor én de landbouw én de natuur in Nijkerk-Putten. De geïnterviewden ver-wachten dat er belangstelling zal zijn voor bedrijfsverplaatsing naar het gebied Polder, waarbij ook voor een deel natuurbeheer wordt ingepast.

1. INLEIDING

1.1 Achtergrond en doel

In 1986 hebben de plaatselijke landbouworganisaties een verzoek ingediend om landinrichting in voorbereiding te nemen voor het gebied Nijkerk-Putten (zie figuur 1.1). Het project Nijkerk-Putten werd in 1988 op het voorbereidingschema landinrichting geplaatst. De deeladviezen met daarin de inrichtingswensen vanuit landbouw, natuur, landschap en openluchtrecreatie zijn in 1990/1991 uitgekomen. Vervolgens heeft het college van Gedeputeerde Staten van Gelderland eind 1991 de landinrichtingscommissie Nijkerk-Putten geïnstalleerd. De commissie heeft als taak een landinrichtingsplan voor te bereiden en zorg te dragen voor de uitvoering van het plan.

Bij de voorbereiding van het plan is behoefte ontstaan aan meer actuele informatie over de landbouw in het gebied. Zo beschrijft het landbouwstructuuradvies de periode 1983-1988. Daarnaast wenst de commissie meer inzicht in de ideeën en verwachtingen die er bij de landbouwers in het gebied leven ten aanzien van de landinrichting. Naast de traditionele inrichtingsvraagstukken op het terrein van de verkaveling, waterbeheersing en ontsluiting is de commissie met name geïnteresseerd in de volgende vraagstukken: het toekomstig beheer van het relatienotage-



Figuur 1.1 Landinrichtingsgebied Nijkerk-Putten

bied, de intensieve veehouderij in relatie met het milieubeleid en de perspectieven voor het beheer en onderhoud van beplantingen door agrariërs.

Het doel van het onderzoek is het analyseren en beschrijven van de recente ontwikkelingen en de huidige situatie in de landbouw in het herinrichtingsgebied Nijkerk-Putten, en het verwoorden van de visie die de betrokken boeren hebben op de toekomst van de landbouw in het gebied in samenhang met andere functies.

1.2 Aanpak

Inventarisatie en gegevens

De analyse en beschrijving van de ontwikkelingen en van de huidige situatie in de landbouw is gebaseerd op de gegevens uit de landbouwtelling van de geregistreerde bedrijven in het gebied. Daarvoor is zowel voor 1988 als voor 1993 een inventarisatie gemaakt van de bedrijven in het herinrichtingsgebied (en de onderscheiden deelgebieden). De ontwikkelingen worden beschreven aan de hand van het aantal bedrijven, het grondgebruik, de veestapel en de produktie. Onderdelen van de beschrijving van de huidige situatie in de landbouw zijn: bedrijfstypen, bedrijfsgrootte, opvolging, verkaveling en mestproduktie. De twee belangrijkste takken - melkveehouderij en intensieve veehouderij - worden apart behandeld. Om de positie van de landbouw in Nijkerk-Putten beter te kunnen beoordelen is - waar zinvol - een vergelijking gemaakt met die in geheel Nederland.

Bedrijfsomvang en -typering

Als een maat voor de economische omvang van de bedrijven is de Nederlandse grootte-eenheid (nge) gehanteerd. In bijlage 1 is een toelichting op de nge gegeven. Verder kunnen met behulp van de nge agrarische bedrijven worden getypeerd. Een bedrijf behoort tot een bepaald bedrijfstype als twee derde of meer van de totale nge-waarde afkomstig is van het aangegeven bedrijfs onderdeel, bijvoorbeeld: een bedrijf wordt getypeerd als melkveehouderijbedrijf wanneer tenminste twee derde van het totaal aantal nge uit de melkveehouderij komt. In dit onderzoek zijn drie typen onderscheiden: melkveehouderij- (of korter melkvee-), intensieve veehouderij- en overige bedrijven. Om de overige bedrijven in Nijkerk-Putten en in Nederland te kunnen vergelijken, is de samenstelling van dit type voor Nederland afgestemd op die in Nijkerk-Putten. Met andere woorden: akker- en tuinbouwbedrijven zijn voor Nederland als geheel buiten beschouwing gelaten.

Bij verschillende onderdelen is een onderscheid gemaakt tussen bedrijven met een omvang van minder dan 20 nge en bedrijven met een omvang van 20 nge of meer. Deze omvang komt globaal overeen met

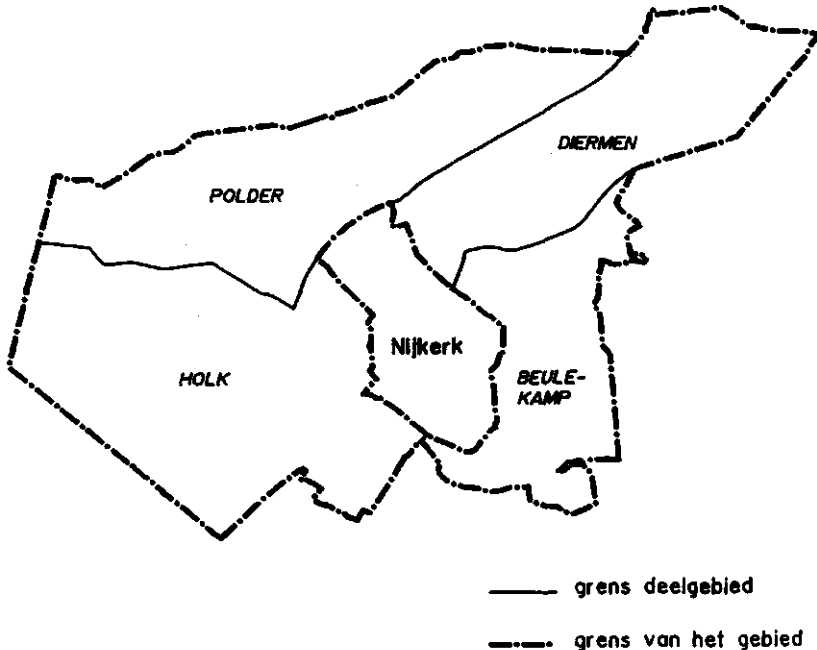
15 melkkoeien (inclusief jongvee), of 75 fokvarkens of 500 vleesvarkens. Hoewel de groep bedrijven kleiner dan 20 nge een vrij omvangrijke is, is het aandeel van deze bedrijven in het grondgebruik en de productie beperkt. De bedrijven met een omvang van 20 nge of meer zijn over het algemeen voor het inkomen overwegend afhankelijk van de landbouw. De bedrijven kleiner dan 20 nge zijn over het algemeen nevenberoepsbedrijven. Een omvang van 20 nge komt verder overeen met de ondergrens voor opname in het boekhoudnet van LEI-DLO.

Gebiedsvisie

Voor de visie vanuit de landbouw op een aantal aspecten van de herinrichting Nijkerk-Putten zijn afgelopen november zes boeren als vertegenwoordigers van de landbouw geïnterviewd. Hiermee is getracht niet meer en niet minder dan een algemene indruk te krijgen en te geven van de verwachtingen en ideeën die er leven onder de boeren in het gebied ten aanzien van de herinrichting. Bij de interviews is gewerkt met open vragen.

Deelgebieden

De deelgebieden die in het onderzoek zijn onderscheiden, zijn gelijk aan die welke zijn gebruikt in het landbouwstructuuradvies (Provinci-



Figuur 1.2 Deelgebieden landinrichtingsgebied Nijkerk-Putten

ale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling, 1990), te weten: Polder, Holk, Beulekamp en Diermen (zie figuur 1.2). In bijlage 2 is een aantal kenggetallen voor de deelgebieden op een rijtje gezet.

Bij het vergelijken van de deelgebieden moet bedacht worden dat de gegevens betrekking hebben op de ligging van de bedrijven. Vooral voor deelgebied Polder speelt dit een grote rol. In dit qua oppervlakte grote gebied liggen weinig bedrijven; het overgrote deel van de grond in dit gebied is in gebruik als veldkavel bij bedrijven in de overige deelgebieden en bij bedrijven buiten het herinrichtingsgebied.

1.3 Gebiedsgrootte

De gegevens over de gebiedsgrootte zijn afkomstig van de Cultuurtechnische Inventarisatie (Schmitz, 1992) en hebben betrekking op de situatie in 1989. De totale oppervlakte van het landinrichtingsgebied Nijkerk-Putten bedraagt volgens de Cultuurtechnische Inventarisatie ruim 5.600 ha. Daarvan bestaat ongeveer een vijfde uit niet-agrarisch grondgebruik, zoals bos- en natuurgebied, wegen, waterlopen en bebouwing. Verder is circa een vijfde van het totale gebiedsareaal in gebruik als cultuurgrond bij landbouwbedrijven die buiten het gebied liggen en bij particuliere grondgebruikers. De rest van het gebied - circa drie vijfde - is in gebruik als cultuurgrond bij de landbouwbedrijven die in het gebied liggen.

1.4 Opzet rapport

De ontwikkelingen in de landbouw in Nijkerk-Putten tussen 1988 en 1993 worden behandeld in hoofdstuk 2. In hoofdstuk 3 wordt de huidige situatie in de landbouw (gebaseerd op gegevens uit 1993) behandeld. Zowel in hoofdstuk 2 als in hoofdstuk 3 wordt indien er aanleiding toe is, stilgestaan bij de situatie in de deelgebieden. De landbouwvisie is verwoord in hoofdstuk 4. Hoofdstuk 5 is ingeruimd voor een slotbeschouwing.

2. ONTWIKKELINGEN IN DE LANDBOUW

2.1 Algemeen

Het totaal aantal geregistreerde bedrijven in Nijkerk-Putten is tussen 1988 en 1993 gedaald van 300 tot 259. In vergelijking met Nederland is het aantal bedrijven in het gebied sterk gedaald (tabel 2.1). Ook de oppervlakte cultuurgrond (in gebruik bij de geregistreerde bedrijven) en het aantal regelmatig werkzame arbeidskrachten is in Nijkerk-Putten sterker gedaald dan landelijk. De afname van de oppervlakte cultuurgrond heeft waarschijnlijk verschillende oorzaken. Een eerste verklaring is onttrekking van cultuurgrond voor niet-agrarische doeleinden. Een tweede verklaring voor de afname is het "verdwijnen" van cultuurgrond uit de registratie doordat de huidige of nieuwe gebruiker niet meer of niet in de landbouwtelling is opgenomen. Een derde verklaring is dat grond is aangekocht door agrariërs en/of particulieren buiten het landinrichtingsgebied. Het aandeel van deze twee groepen grondgebruikers in de totale oppervlakte grond in het landinrichtingsgebied is aangegeven in paragraaf 1.3.

De totale produktie-omvang - uitgedrukt in Nederlandse grootte-eenheden (nge) - is ondanks een daling van de oppervlakte cultuurgrond en een afname van de meeste diercategorieën (zie paragraaf 2.3) gestegen. Dit wordt veroorzaakt door wijzigingen in de nge-normen (zie bijlage 1). De produktie-omvang in heel Nederland steeg sterker dan in Nijkerk-Putten.

De landbouw in Nijkerk-Putten staat geheel in het teken van de veehouderij, en in het bijzonder de melkveehouderij. In 1993 bedroeg

Tabel 2.1 Overzicht enkele kengetallen Nijkerk-Putten

Kengetal	Aantal Nijkerk-Putten		Verschil 1988-1993 in procenten	
	1988	1993	Nijk.-Putten	Ned.
Bedrijven	300	259	-13,7	-8,2
Cultuurgrond (ha)	3.175	2.961	-6,7	-1,2
Produktie-omvang (nge)	8.840	10.149	+14,8	+24,4
Arbeidskrachten *)	388	334	-13,9	-1,2

*) Aantal regelmatig (meer dan twintig uur per week) werkzame arbeidskrachten.

Bron: CBS-landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

het aandeel van de melkveehouderij in de produktie (uitgedrukt in nge) 61%; dat van de intensieve veehouderij lag op 27%. Het resterende deel komt voor rekening van de overige graasdierhouderij, waartoe onder meer het vleesvee en de schapen worden gerekend. Het belang van de overige graasdierhouderij is tussen 1988 en 1993 iets toegenomen (van 6% tot 11%), terwijl het aandeel van de intensieve veehouderij is gedaald (van 33% tot 27%).

Vrijwel de gehele (93%) oppervlakte cultuurgrond die in gebruik is bij de geregistreerde bedrijven in Nijkerk-Putten (circa 3.000 ha) bestaat uit grasland. De rest van het areaal wordt gebruikt voor de teelt van snijmais.

Deelgebieden

De afname van het aantal bedrijven is hoofdzakelijk tot stand gekomen in deelgebieden Holk en Beulekamp, wat samenging met een afname van de oppervlakte cultuurgrond. Verder bleef de ontwikkeling van de produktie-omvang in deze twee gebieden achter bij die in de andere twee gebieden.

2.2 Bedrijven

Het aantal bedrijven met een omvang van minder dan 20 nge is met een kwart afgenomen (tabel 2.2); landelijk bedroeg de daling 16%. De daling van het aantal bedrijven met een omvang van meer dan 20 nge komt in Nijkerk-Putten overeen met het landelijke cijfer. Het aandeel van de bedrijven kleiner dan 20 nge op het totaal is in Nijkerk-Putten tussen 1988 en 1993 gedaald van 41% tot 36% (in Nederland van 33% tot 30%). Deze bedrijven hebben 15% van de grond in gebruik en nemen bijna 10% van de produktie voor hun rekening (voor Nederland is dat respectievelijk 10% en 5%).

Tabel 2.2 Ontwikkeling aantal bedrijven in Nijkerk-Putten naar jaar, bedrijfs-grootte en bedrijfstype, index 1988=100

Bedrijfstype	Bedrijven \geq 20 nge			Bedrijven $<$ 20 nge		
	1988	1993	index	1988	1993	index
Melkveehouderij	108	106	98	45	18	40
Intensieve veehouderij	44	38	86	25	17	68
Overig	24	22	92	54	58	107
Alle	176	166	94	124	93	75

Bron: CBS-landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Zowel het aantal intensieve-veehouderijbedrijven kleiner dan 20 nge als het aantal groter dan 20 nge is vrij sterk afgenomen. Bij de melkveehouderijbedrijven is de daling vrijwel uitsluitend beperkt tot de bedrijven kleiner dan 20 nge. De afname kan op verschillende manieren hebben plaatsgevonden, zoals bedrijven die zijn opgeheven of bedrijven die het melkvee hebben afgestoten. Voorts kunnen door wijzigingen in de nge-normen bedrijven van type veranderen. Door het afstoten van melkvee en/of veranderingen in de normen komen de bedrijven over het algemeen terecht in het type overige bedrijven, dat vooral bestaat uit overige graasdierbedrijven.

2.3 Veestapel

De ontwikkeling van de veestapel in Nijkerk-Putten laat uitgesplitst naar verschillende diersoorten grote verschillen zien, niet alleen onderling maar ook in vergelijking met de landelijke ontwikkelingen (tabel 2.3). In Nijkerk-Putten daalde het aantal melkkoeien, vleeskalveren en leghennen sterk, terwijl de vleesvee- en schapenstapel sterk is uitgebreid.

Als maat voor de totale omvang van de veestapel in de graasdierhouderij kan de grootvee-eenheid (gve) worden gehanteerd. Deze maatstaf is gebaseerd op de voederbehoefte van de verschillende dieren. Het totaal aantal gve is met ruim 6% gedaald. Ook het areaal grasland en voedergewassen (snijmais) is met dit percentage gedaald, waardoor de veebezetting ongewijzigd op 2,3 gve per hectare is blijven steken.

Het aantal dieren in de intensieve veehouderij is met uitzondering van de vleesvarkens afgenomen.

Tabel 2.3 Ontwikkeling veestapel in Nijkerk-Putten tussen 1988 en 1993 naar diersoort

Diersoort	Aantal in Nijkerk-Putten		Index 1988=100	
	1988	1993	Nijk.-Putten	Ned.
Melkkoeien	5.329	4.235	79	89
Jongvee	3.311	3.298	100	103
Vleesvee	451	840	186	140
Schapen	2.001	4.872	243	162
Fokvarkens	4.563	4.315	95	103
Vleesvarkens	18.946	20.207	107	106
Vleeskalveren	4.765	2.548	53	106
Leghennen	154.100	121.600	79	94

Bron: CBS-landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Deelgebieden

De toename van het aantal vleesvarkens vond hoofdzakelijk plaats in het deelgebied Diermen. Ook het aantal fokvarkens nam in dit gebied in tegenstelling tot de andere gebieden toe. In het deelgebied Beulekamp is de veestapel in de intensieve veehouderij vrij sterk afgenomen.

2.4 Conclusies

Het aantal bedrijven is in Nijkerk-Putten tussen 1988 en 1993 sterk afgenomen. Vooral het aantal bedrijven met een omvang van minder dan 20 nge daalde sterk. Het aandeel van de belangrijkste produktietak - de melkveehouderij - in de totale produktie is in de onderzochte periode vrijwel niet veranderd. Het aandeel van de intensieve veehouderij is afgenomen, terwijl het aandeel van de overige graasdierhouderij is gestegen.

Het grondgebruik bestaat uitsluitend uit grasland en voedergewassen. Het areaal nam met ruim 6% af. Doordat het aantal gve met hetzelfde percentage afnam, is de veebezetting in Nijkerk-Putten ongewijzigd gebleven.

In vergelijking met Nederland is in Nijkerk-Putten het aantal bedrijven, de oppervlakte cultuurgrond en het aantal arbeidskrachten sterker afgenomen. De produktie-omvang nam in Nijkerk-Putten minder sterk toe dan in heel Nederland. De gemiddelde produktie per bedrijf ontwikkelde zich per saldo in een met Nederland vergelijkbaar tempo, zij het op een lager niveau.

3. HUIDIGE SITUATIE IN DE LANDBOUW

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op de huidige situatie in de landbouw, dat wil zeggen de situatie op basis van 1993, het meest recente jaar waarvan gegevens beschikbaar zijn. De beschrijving is vooral opgezet vanuit de bedrijven, met name vanuit de bedrijven met een omvang van meer dan 20 nge. Gegevens over de mestproduktie (paragraaf 3.7) hebben betrekking op alle geregistreerde bedrijven in het gebied.

De situatie per deelgebied wordt af en toe slechts kort belicht. Ten eerste omdat het aantal bedrijven per deelgebied vrij klein is. Ten tweede omdat nogal wat grond die de bedrijven in gebruik hebben op afstand van het bedrijf ligt, dat wil zeggen: veelal in een ander deelgebied. In bijlage 2 is een aantal kengetallen van de deelgebieden samengebracht.

3.2 Algemeen

Zoals eerder vermeld, bestaat de landbouw in Nijkerk-Putten volledig uit veehouderij, met name melkveehouderij en intensieve veehouderij. Naar deelgebied varieert het aandeel van de melkveehouderij in de produktie van bijna de helft in Diermen tot 89% in Polder. De intensieve veehouderij is vooral in Holk en Diermen van belang met respectievelijk een aandeel in de produktie van 29% en 37%.

3.3 Bedrijfstypen

In 1993 telde het landinrichtingsgebied Nijkerk-Putten 166 geregistreerde landbouwbedrijven met een omvang van meer dan 20 nge (zie ook tabel 2.2). Daarvan is 64% getypeerd als melkveebedrijf, 23% als intensieve veehouderijbedrijf en 13% als overig bedrijf. Binnen de intensieve-veehouderijbedrijven zijn de varkensbedrijven de belangrijkste groep (50%), gevolgd door de categorie pluimveebedrijven (29%). Van de overige bedrijven valt bijna twee derde in de categorie gemengde veebedrijven (bijvoorbeeld melkkoeien en varkens) en ongeveer een derde valt in de groep overige graasdierbedrijven.

In de deelgebieden Polder en Beulekamp liggen vrijwel uitsluitend melkveebedrijven; in Diermen behoort 42% van de bedrijven tot deze categorie en behoort 37% tot de intensieve-veehouderijbedrijven.

3.4 Bedrijfs grootte

De gemiddelde omvang van de bedrijven in Nijkerk-Putten is in vergelijking met Nederland vrij klein: respectievelijk 56 nge en 87 nge (voor de bedrijven groter dan 20 nge). De nogal afwijkende omvang van de bedrijven in Nijkerk-Putten in vergelijking met Nederland komt ook in tabel 3.1 duidelijk tot uiting.

Welke omvang een bedrijf zou moeten hebben om continuatie op langere termijn zeker te stellen, is moeilijk te zeggen, omdat dat afhangt van veel factoren. Voorbeelden daarvan zijn de financiële resultaten van het bedrijf, de verhouding vreemd en eigen vermogen en de inkomsten van buiten het bedrijf. Over het algemeen zullen bij een omvang van meer dan 60 nge (op basis van de huidige normen circa 45 melkkoeien met bijbehorend jongvee) de toekomstperspectieven vrij gunstig zijn. Bij een omvang van 40 à 60 nge zijn die vooruitzichten iets minder gunstig, maar zal veel afhangen van de eerder genoemde factoren. Voor bedrijven met een omvang van minder dan 40 nge zijn de toekomstperspectieven minder gunstig en spelen de hiervoor vermelde factoren een nog grotere rol, bijvoorbeeld in hoeverre er sprake is van neveninkomsten buiten het bedrijf.

Tabel 3.1 Procentuele verdeling van de bedrijven in 1993 naar bedrijfsomvang in nge, gebied en bedrijfstype; bedrijven groter dan 20 nge

Bedrijfstype	Nijkerk-Putten			Nederland		
	20-40	40-60	>= 60	20-40	40-60	>= 60
Melkveehouderij	27	29	43	14	20	66
Intensieve veehouderij	47	26	26	25	27	47
Overig *)	36	41	23	45	21	34
Alle	33	30	37	22	20	58

*) Voor Nederland zijn de akker- en tuinbouwbedrijven buiten de groep overige bedrijven gelaten (zie ook paragraaf 1.2).

Bron: CBS-landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Van de bedrijven in Nijkerk-Putten heeft 37% een omvang van meer dan 60 nge; voor Nederland is dit 58%. Binnen Nijkerk-Putten hebben vooral de bedrijven in de deelgebieden Beulekamp en Diermen een kleine omvang.

3.5 Leeftijd en opvolging

Van de bedrijven met een omvang van meer dan 20 nge heeft ruim de helft een bedrijfshoofd van boven de vijftig jaar, exact gelijk aan het landelijke percentage (tabel 3.2). Voor de melkvee- en intensieve-veehouderijbedrijven komt het percentage bedrijfshoofden ouder dan vijftig in Nijkerk-Putten overeen met de landelijke cijfers: op de melkveebedrijven komen meer "oudere" bedrijfshoofden voor, op de intensieve-veehouderijbedrijven meer "jongere". In Polder en in Beulekamp heeft het merendeel (70%) van de bedrijven een bedrijfshoofd boven de vijftig jaar; in Diermen is het aandeel lager (41%).

Tabel 3.2 Percentage bedrijven met een bedrijfshoofd ouder dan vijftig jaar (≥ 50) en het opvolgingspercentage (opvolg.%) naar gebied en bedrijfstype; 1993, bedrijven groter dan 20 nge

Bedrijfstype	Nijkerk-Putten		Nederland	
	≥ 50	opvolg.%	≥ 50	opvolg.%
Melkveehouderij	58	49	57	61
Intensieve veehouderij	37	21	42	45
Overig *)	50	27	58	43
Alle	52	42	52	52

*) Zie tabel 3.1.

Bron: CBS-landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Het opvolgingspercentage geeft aan op hoeveel bedrijven met een bedrijfshoofd van vijftig jaar of ouder een opvolger aanwezig is. In Nijkerk-Putten bedraagt het opvolgingspercentage 42, waarmee het ruim onder het Nederlandse percentage blijft (52%, tabel 3.2). Vooral het opvolgingspercentage op de intensieve veehouderij- en overige bedrijven is erg laag. Enige terughoudendheid bij het trekken van conclusies is hier echter op zijn plaats, omdat het aantal bedrijven in deze twee groepen beperkt is. Dit is tevens de reden dat het opvolgingspercentage voor deze bedrijven in bijlage 2 niet per deelgebied is opgenomen.

De bedrijven met een bedrijfshoofd van vijftig jaar of ouder zonder opvolger hebben ruim 600 ha grond in gebruik, wat neerkomt op een vijfde van het totale areaal cultuurgrond. Dit komt overeen met het landelijk percentage.

3.6 Verkaveling

Het gemiddeld aantal kavels per bedrijf in Nijkerk-Putten wijkt niet veel af van het Nederlandse gemiddelde (tabel 3.3). Wel komen in Nijkerk-Putten veel bedrijven voor met een groot aantal kavels. Als voorbeeld is in tabel 3.3 het percentage bedrijven vermeld met vijf of meer kavels. Voor Nijkerk-Putten is dit 36% en landelijk 27%. Voorts is de gemiddelde kaveloppervlakte in Nijkerk-Putten in vergelijking met Nederland klein, respectievelijk 3,7 ha en 5,6 ha.

Tabel 3.3 Kavels per bedrijf, hectare per kavel en percentage bedrijven met vijf of meer kavels (>= 5 kavel) naar gebied en bedrijfstype; 1993, bedrijven groter dan 20 nge

Bedrijfstype	Nijkerk-Putten			Nederland		
	kavel/ bedr.	ha/ kavel	>= 5 kavel	kavel/ bedr.	ha/ kavel	>= 5 kavel
Melkveehouderij	5,1	3,8	47	4,4	6,4	34
Intensieve veehouderij	1,7	2,7	6	2,6	2,0	12
Overig *)	3,5	3,6	32	4,1	4,4	31
Alle	4,1	3,7	36	3,8	5,6	27

*) Zie tabel 3.1.

Bron: CBS-landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Vooral de verkaveling op de melkveebedrijven steekt in Nijkerk-Putten ongunstig af tegen die op de melkveebedrijven in Nederland (veel kavels per bedrijf, kleine kaveloppervlakte). In paragraaf 3.8 wordt nog iets dieper ingegaan op de verkaveling op de melkveebedrijven, zoals de grootte van de huiskavel.

3.7 Mestproductie

De mestproductie is uitgedrukt in hoeveelheden fosfaat, waarbij is uitgegaan van de door de overheid vastgestelde fosfaatproductienormen per diersoort. De totale mestproductie in Nijkerk-Putten (op basis van de geregistreerde bedrijven) bedraagt bijna 600 ton. Per hectare cultuurgrond komt dat neer op ongeveer 200 kg fosfaat. Voor heel Nederland bedraagt dit circa 120 kg.

Voor de berekening van eventuele mestoverschotten is uitgegaan van een maximale aanwendingsnorm voor zowel grasland als maisland van 200 kg per hectare (gebruiksnormen 1993). Van de geproduceerde

hoeveelheid mest in Nijkerk-Putten kan bijna 60% op het eigen bedrijf worden afgezet, wat overeenkomt met het percentage voor heel Nederland. De resterende hoeveelheid (42%) - het zogenaamde bruto-mestoverschot - moet buiten het eigen bedrijf worden afgezet. In totaal heeft 37% van alle mestproducerende bedrijven in Nijkerk-Putten een mestoverschot (voor Nederland is dat 31%). Vrijwel alle (92%) intensieve-veehouderijbedrijven hebben een mestoverschot; van de melkveebedrijven heeft ruim 10% een overschot en van de overige bedrijven ruim 60%.

Op gebiedsniveau is er een evenwicht tussen de mestproductie en de plaatsingsmogelijkheden voor mest. De mestproductie per hectare is het hoogst in Holk en in Diermen, de deelgebieden waar het grootste deel van de intensieve veehouderij is geconcentreerd.

Bij de voorgenomen aanscherping van de aanwendingsnormen én een gelijke veebezetting slaat het evenwicht om in een mestoverschot. De voorgenomen aanwendingsnorm bedraagt in 1995 voor grasland 150 kg fosfaat per hectare, en voor maisland 110 kg. Bij de huidige veebezetting zou dan ruim een kwart van de mestproductie niet binnen het gebied kunnen worden aangewend. Naast de veebezetting is geen rekening gehouden met de grond die in gebruik is bij particulieren en bij bedrijven buiten het gebied. Verder bieden de nabijgelegen Flevopolders mogelijkheden om mest af te zetten. Echt grote problemen op het gebied van de mestafzet lijken zich in Nijkerk-Putten in de toekomst dan ook niet voor te doen.

3.8 Melkveehouderij

In tabel 3.4 zijn een aantal kengetallen van de melkveebedrijven in Nijkerk-Putten en in heel Nederland weergegeven. Daarbij is een onderscheid gemaakt tussen bedrijven met een ligboxenstal en bedrijven met een ander staltype.

In vergelijking met het landelijke beeld is de melkveehouderij in Nijkerk-Putten kleinschalig. Zo bedraagt het aantal melkkoeien per bedrijf voor alle melkveebedrijven met een omvang van meer dan 20 nge 36 (voor Nederland is dat 50, tabel 3.4). Beschikt twee derde van de Nederlandse melkveebedrijven over een ligboxenstal, in Nijkerk-Putten geldt dat slechts voor 38% van de bedrijven. Het aantal melkkoeien op deze bedrijven is verder lager dan dat op de bedrijven in Nederland (respectievelijk 49 en 59). Ook is de verkaveling op de melkveebedrijven in Nijkerk-Putten slechter dan landelijk het geval is. In paragraaf 3.6 is ingegaan op het aantal kavels en de kaveloppervlakte. Verder hebben de melkveebedrijven in Nijkerk-Putten een minder groot deel van hun grond bij huis.

Tabel 3.4 Overzicht kengetallen van de melkveehouderijbedrijven naar gebied en naar staltype (ligboxenstal=ligb., ander staltype=ander); 1993, bedrijven groter dan 20 nge

Kengetal	Nijkerk-Putten			Nederland		
	ligb.	ander	alle	ligb.	ander	alle
Percentage bedrijven	38	62	100	68	32	100
Melkkoeien/bedrijf	49	29	36	59	30	50
Hectare/bedrijf	25	16	20	32	19	28
Jongvee/honderd melkkoeien	73	65	69	85	92	86
Melkkoeien/hectare	1,9	1,8	1,9	1,9	1,6	1,8
Gve/hectare	2,7	2,5	2,6	2,8	2,5	2,7
Kavels/bedrijf	5,9	4,6	5,1	4,7	3,9	4,4
Hectare/kavel	4,3	3,5	3,8	6,9	5,0	6,4
Percentage huiskavel	46	46	46	57	51	56
Percentage bedrijven met < 60% huiskavel	55	61	59	50	56	52

Bron: CBS-landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Een ander opvallend aspect is dat op de melkveebedrijven in Nijkerk-Putten minder jongvee wordt aangehouden dan op de melkveebedrijven in het hele land, hetgeen met name opgaat voor de bedrijven zonder ligboxenstal. De huidige jongveebezetting in Nijkerk-Putten geeft niet zoveel mogelijkheden meer om de totale veebezetting per hectare terug te brengen. De veebezetting per hectare (melkkoeien per hectare of gve per hectare) komt globaal overeen met die in heel Nederland.

De melkveebedrijven in het deelgebied Beulekamp zijn gemiddeld het kleinst (zowel in aantal melkkoeien als in oppervlakte). Het merendeel (70%) van de melkveebedrijven in dit deelgebied heeft een bedrijfs-hoofd van vijftig jaar of ouder.

3.9 Intensieve veehouderij

De op een na grootste landbouwtak (op basis van nge) in Nijkerk-Putten is de intensieve veehouderij. Het grootste deel (90%) van de productie in deze richting komt voor rekening van de deelgebieden Holk en Diermen. Bijna 60% van de productie in de intensieve veehouderij wordt voortgebracht door de intensieve-veehouderijbedrijven met een omvang van meer dan 20 nge. De intensieve veehouderij bestaat voor twee derde uit varkenshouderij en voor een kwart uit pluimveehouderij.

De intensieve-veehouderijbedrijven zijn gemiddeld klein in omvang: 50 nge in Nijkerk-Putten en 73 nge in Nederland. Vooral de bedrijven in Diermen zijn gemiddeld klein. Ongeveer de helft van de intensieve-vee-

houderijbedrijven is gespecialiseerd in de varkenshouderij en bijna 30% behoort tot de pluimveebedrijven. De belangrijkste categorie binnen dit laatste type zijn de leghennenbedrijven, die een behoorlijke omvang hebben.

Het merendeel (63%) van de intensieve-veehouderijbedrijven heeft een bedrijfshoofd onder de vijftig jaar. Van de bedrijven met een bedrijfshoofd van boven de vijftig jaar hebben slechts enkele een opvolger.

3.10 Conclusies

Van de in totaal 259 geregistreerde bedrijven in Nijkerk-Putten hebben 166 (64%) bedrijven een omvang van meer dan 20 nge. Het merendeel (64%) van de bedrijven groter dan 20 nge behoort tot de melkveebedrijven; bijna een kwart valt in de categorie intensieve-veehouderijbedrijven. De bedrijven in Nijkerk-Putten zijn gemiddeld genomen klein in omvang, wat wellicht ook een verklaring is voor het lage opvolgingspercentage.

Op gebiedsniveau is er een evenwicht tussen de hoeveelheid geproduceerde mest en de plaatsingsmogelijkheden (op basis van de wettelijke aanwendingsnormen). Op bedrijfsniveau heeft 37% van de bedrijven een mestoverschot, wat iets hoger is dan het landelijke cijfer.

De melkveebedrijven in Nijkerk-Putten zijn gemiddeld veel kleiner dan de melkveebedrijven in heel Nederland. Verder steekt de verkaveling op de melkveebedrijven in Nijkerk-Putten ongunstig af tegen de landelijke situatie. De veebezetting komt in Nijkerk-Putten overeen met die in Nederland.

4. VISIE VAN DE LANDBOUWERS

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk is getracht de visie vanuit de landbouw op de landinrichting Nijkerk-Putten te verwoorden. Behalve op de verkaveling, waterbeheersing en ontsluiting wordt met name ingegaan op de volgende onderwerpen: de problematiek van het deelgebied Polder, de intensieve veehouderij in relatie met het milieubeleid, en het beheer en onderhoud van beplantingen.

Hiervoor zijn interviews gehouden met zes agrariërs uit het gebied. De geïnterviewden zijn gekozen op basis van hun kennis van wat er leeft onder de boerenbevolking in het gebied, bijvoorbeeld doordat zij actief zijn in een landbouworganisatie. Een ander criterium bij de selectie was dat de geïnterviewden verspreid over het gebied hun bedrijf uitoefenen. Hiermee is uiteraard niet gezegd dat met een dergelijk beperkt aantal interviews een representatief beeld geschetst kan worden van de ideeën en verwachtingen die er leven bij alle landbouwers in het gebied.

Bij veel onderwerpen is aangegeven dat het moeilijk is ver in de toekomst te kijken, gezien de snelle ontwikkelingen in de landbouw. Ook is gewezen op het belang van de financiële mogelijkheden van de bedrijven, die onder meer afhangen van de ontwikkeling van de opbrengstprijzen. Een ander aspect is dat de geïnterviewden niet "door de bril" van andere agrariërs kunnen kijken. Dit zijn enkele achtergronden waartegen het navolgende moet worden beoordeeld.

4.2 Landinrichting algemeen

Hoe leeft het - het duurt te lang

Vrij algemeen is de indruk van de geïnterviewden dat de landinrichting onder de boeren niet meer zo sterk leeft, zeker niet in vergelijking met een aantal jaren terug. Dat heeft alles te maken met de stilte die is ingetreden na het verschijnen van de deeladviezen in 1990/1991. Reacties die nu beluisterd kunnen worden, luiden: "Is het er nog (landinrichting)?", "Wordt het nog wat?" Uiteindelijk kan men denken dat de landinrichting op een dood spoor zit of zelfs van de baan is. Verder kan de mening post vatten dat het nog zo lang kan gaan duren, dat het nut van landinrichting steeds verder afneemt. Immers, als men nu knel zit, zal over het algemeen op korte termijn naar een oplossing worden gezocht. Die oplossing zou landinrichting in principe ook kunnen bieden, maar

vanwege de tijdsduur zou die oplossing geen praktische betekenis meer hebben.

Over die lange tijdsduur is verder opgemerkt dat de visie of het plan al snel zal zijn achterhaald door de snelle ontwikkelingen die de landbouw doormaakt. Dit houdt in dat de visie of het plan herzien moet worden, omdat de uitgangspunten niet meer kloppen. Een voorbeeld van de dynamiek is de grote uittocht uit de landbouw, waar in meerdere gesprekken op is gewezen.

Het belang - afhankelijk van bedrijfsverplaatsing

De twijfel of de landinrichting wel een goed resultaat voor de landbouw zal brengen, wordt behalve door de lange tijdsduur, gevoed door de toenemende natuurclaims en milieu-eisen. Als voorbeeld geldt de aanwijzing van het deelgebied Polder als beheers- en reservaatgebied in 1992, waardoor de landbouwkundige mogelijkheden van dit gebied minder worden. Verder is de vraag opgeworpen voor wie landinrichting in de huidige ongunstige omstandigheden voor de landbouw nog interessant is. Tot slot is ook gewezen op het grote aantal grondgebruikers van buiten het gebied en de wisselingen in het grondgebruik. Ten eerste zal dit de uitvoering van de plannen niet eenvoudig maken, en ten tweede kan men zich afvragen of alles op z'n kop moet worden gezet, mede voor een groot aantal grondgebruikers van elders.

Ondanks alles wordt over het algemeen het belang van landinrichting (nog steeds) wel gezien. Met name op het gebied van de verkaveling en de ontsluiting valt veel te verbeteren, aspecten die ook in het landbouwstructuuradvies naar voren zijn gebracht. Om de verkaveling daadwerkelijk te verbeteren, geeft vrijwel elke geïnterviewde aan dat bedrijfsverplaatsing naar het deelgebied Polder onontbeerlijk is: bedrijfsverplaatsing is de enige manier om in de andere gebieden ruimte te creëren. Op de vraag of door de verwachte sterke afname van het aantal bedrijven niet vanzelf ruimte ontstaat, is ontkennend geantwoord. Bedrijven stoten bijvoorbeeld het melkvee af, maar houden de grond bij huis aan. Verder afgelegen percelen zullen eerder worden verkocht. Een tweede reden voor het ontkennend antwoord is dat de opgeheven bedrijven over het algemeen niet tot de grootste bedrijven behoren.

Overigens is bij het onderwerp bedrijfsverplaatsing door verschillende geïnterviewden begrip geuit voor andere belangen. Een beperkt aantal bedrijven aan de rand van de polder, die ook een rol spelen in het weidevogelbeheer wordt als redelijk ervaren.

Een ander voordeel van verplaatsing is dat het transport over de weg afneemt ("minder gejakker met de trekkers langs de wegen"), wat milieuwinst betekent.

De verbetering van de ontsluiting is met name wenselijk in het gebied Polder. Over de ontsluiting van het rest van het gebied zijn weinig klachten geuit.

In vergelijking met de verkaveling en de ontsluiting zijn over de waterbeheersing weinig opmerkingen gemaakt. Sommigen kunnen er goed mee leven, anderen hebben wel behoefte aan verbetering van de waterbeheersing (met name minder hoge waterstanden). Ook is aangegeven dat er al stevige discussies over de waterbeheersing hebben plaatsgevonden, en dat daarover nu afspraken zijn gemaakt. Of met andere woorden, dit punt is in feite een gepasseerd station.

Alternatieven - kavelruil?

Het antwoord op de vraag of er alternatieven zijn voor landinrichting voor het oplossen van de knelpunten komt er globaal op neer dat die er niet zijn. In het deelgebied Polder bijvoorbeeld zijn de belangen zozeer gespreid, onder meer door de vele grondgebruikers, dat het zeer moeilijk zal zijn iedereen op één lijn te krijgen. Vrijwillige kavelruil is wel genoemd, maar wordt niet beschouwd als een echte oplossing. Het kan slechts een zeer kleine bijdrage leveren aan het verbeteren van de verkaveling. Vrijwel iedereen denkt dat bedrijfsverplaatsing - en dus landinrichting - nodig is om bepaalde gebieden te ontlasten.

Overigens wordt de mogelijkheid van kavelruil niet onbenut gelaten. Het vertrek van een veehouder uit het deelgebied Holk naar het noorden van het land ("nu krijgen we een beetje lucht"), is door omringende agrariërs aangegrepen om een vrijwillig kavelruilproject op te starten. Hierbij zijn in totaal veertien partijen en een oppervlakte van circa 100 ha betrokken.

4.3 Deelgebied Polder

Inleiding

In de voorgaande paragraaf is al gebleken dat het deelgebied Polder een zeer belangrijke rol speelt om de landinrichting Nijkerk-Putten voor de landbouw voldoende meerwaarde te geven. Tevens heeft het gebied een belangrijke waarde voor de natuur, die mede voortgekomen is uit het landbouwkundig beheer van het gebied. De taak en uitdaging is nu om aan beide doelstellingen recht te doen. Op een aantal aspecten die daarbij van belang zijn, wordt hierna ingegaan. Voordat verslag wordt gedaan van de interviews, wordt eerst een schets gegeven van het gebied.

Deelgebied Polder is een vlak, open, rustig, vrijwel onbebouwd, weidevogelrijk graslandgebied. Het is door de overheid aangemerkt als een zeer waardevol weidevogelgebied en daarom bijna volledig aangegeven als beheers- en reservaatgebied in het kader van de Relatienota. Het beheersgebied is bijna 1.100 ha groot, het reservaatgebied bijna 400 ha. In het beheersgebied kunnen boeren op vrijwillige basis tegen een geldelijke vergoeding beheersovereenkomsten voor hun land afslui-

ten. Het gebruik van het land wordt dan mede afgestemd op natuurdoeleinden. In totaal zijn nu (eind 1994) voor 410 ha beheersovereenkomsten afgesloten. Het streven in het reservaatgebied is het verwerven van de gronden ten behoeve van natuurorganisaties, die vervolgens boeren kunnen betrekken bij het beheer. Tot op dit moment (eind 1994) is 43 ha binnen het reservaatgebied aangekocht.

Het overgrote deel van de grond in het gebied is in gebruik bij boeren waarvan de bedrijfsgebouwen in andere delen van het landinrichtingsgebied of daarbuiten zijn gelegen. In totaal telt het gebied Polder nog geen twintig geregistreerde bedrijven met bijna 300 ha grond (zie bijlage 2), circa een vijfde van de totale oppervlakte van het gebied.

De ontsluiting van het gebied is slecht. In extreme situaties kan het voorkomen dat een gebruiker maar liefst zeven of acht percelen van andere gebruikers moet doorkruisen, voordat het eigen perceel is bereikt. Delen van het gebied hebben een onregelmatige verkaveling.

Veldkavel - van blijvend belang

In het verleden was het gebied vooral van belang voor het weiden van het (jong)vee. Door de voortschrijdende mechanisatie is de voederwinning (gras en hooi) meer en meer op de voorgrond getreden. De mechanisatie heeft het gebied makkelijker en sneller bereikbaar gemaakt: ook de boer is mobieler geworden. Met de regelgeving rond de mest heeft het gebied extra waarde gekregen voor de afzet van mest. De veldkavels zijn in de huidige situatie al met al van wezenlijk belang voor de bedrijven.

Verwacht wordt dat ook in de toekomst het gebied van belang blijft voor de landbouw. Zo zal door aanscherping van milieu-eisen, waardoor bijvoorbeeld minder mest per hectare mag worden aangewend, de vraag naar grond groot blijven. Ook de beoogde extensivering van het grondgebruik ten behoeve van natuurdoeleinden en de onttrekking van landbouwgronden dragen daaraan bij. Dat er meer ruimte op de grondmarkt ontstaat doordat bedrijven worden opgeheven gelooft men over het algemeen niet: de produktiecapaciteit - en daarmee de vraag naar grond - blijft geheel of grotendeels behouden voor het gebied.

Er zijn echter ook signalen en tendensen die erop duiden dat het landbouwkundig belang van het gebied iets aan het afnemen is, zoals een toename van het aantal "schaapjes en paardjes". Verder is het mogelijk dat meer grond in gebruik komt van mensen die geen hoofdberoep meer hebben in de landbouw. Denkbaar is dat de grond vanwege de emotionele waarde toch lang zal worden aangehouden.

Bij het onderwerp "veldkavel" is voorts opgemerkt dat het overheidsbeleid enerzijds leidt tot een afname van het landbouwareaal door gebruiksbeperkingen en onttrekking en anderzijds leidt tot een behoefte aan meer grond in verband met milieu-eisen (afzet van mest, een grote-

re binding tussen bedrijf en grond). Dit wordt als een tegenstrijdig beleid beschouwd.

Landinrichting - niet zonder bedrijfsverplaatsing

In de voorgaande paragraaf is al aangegeven dat de geïnterviewden van mening zijn dat landinrichting voor de landbouw alleen zin heeft als er ook bedrijven kunnen worden verplaatst. Het enige gebied dat daarvoor - binnen het herinrichtingsgebied Nijkerk-Putten - in aanmerking komt is deelgebied Polder. Verplaatsing hoeft niet op grote schaal, en zou beperkt kunnen blijven tot de randen van het gebied, waardoor het open karakter van het gebied zoveel mogelijk in stand wordt gehouden.

Een tweede belangrijke verbetering die landinrichting zou moeten bieden is de verbetering van de ontsluiting. Het gaat niet om het aanleggen van doorgaande wegen, maar om doodlopende wegen (insteekwegen) naar achterliggende percelen. Door het hierbij te laten hoeft ook niet gevreesd te worden voor het aantrekken van niet-landbouw verkeer.

Zou de landinrichting deze mogelijkheden bieden, dan zijn er voor de landbouw in Nijkerk-Putten duidelijke voordelen te behalen.

Belangstelling voor verplaatsing - ja, mits

De meeste geïnterviewden denken dat er wel belangstelling is om een bedrijf in Polder te starten. Verbetering van de verkaveling en gebondenheid aan de streek spelen daarin een rol. Over concrete belangstelling is echter nog maar weinig te zeggen, omdat de landinrichting - althans in de ogen van de boeren - stilligt. De mogelijkheden voor bedrijfsverplaatsing hangen uiteraard ook sterk af van het bijbehorende financiële plaatje.

Gezien de aanwijzing van het gebied als relatiënotagebied, lijkt het wenselijk dat eventuele bedrijven die in Polder worden opgericht ook een rol spelen in het weidevogelbeheer. De geïnterviewden zijn van mening dat onder voorwaarden daartoe ook mogelijkheden zijn, en dat de bereidheid bij de boeren om het beheer in de bedrijfsvoering in te passen geleidelijk toeneemt; er is een groeiend besef dat de boer mede verantwoordelijk is voor het natuurbeheer. De mogelijkheid om een zeer ongunstige bedrijfsstructuur te verbeteren zal verder de bereidheid om natuurbeheer in te passen, vergroten.

Belangrijkste voorwaarde voor inpassing van natuurbeheer is dat de bedrijven kunnen beschikken over een flinke huiskavel waar vrij op geoerd kan worden (zonder beheersovereenkomst). Dit is onder meer nodig om over voldoende ruwvoer van goede kwaliteit te kunnen beschikken. Het maximaal haalbare aandeel van de grond met overeenkomsten in de totale bedrijfsoppervlakte wordt geschat op dertig à vijftig procent. Maar een exact percentage is niet te geven, omdat dit van veel fac-

toren afhankelijk is, zoals de veebezetting en de zwaarte van de overeenkomst (de grootte van de beperkingen). Overigens kan onder minder gunstige economische omstandigheden voor de melkveehouderij (bijvoorbeeld een lagere melkprijs) de animo voor het inpassen van beheer slinken.

De mogelijkheden om een ander type bedrijf in het gebied op te richten dan een melkveebedrijf - waarvan in het voorafgaande is uitgegaan - worden zeer laag ingeschat. Bedrijven met vleesvee of zoogkoeien, die vaak als voorbeeld worden genoemd voor extensief te beheren gebieden, zijn volgens de geïnterviewden niet of nauwelijks economisch rendabel te exploiteren. Wellicht zijn er voor dit type bedrijven meer mogelijkheden in een deeltijdachtige vorm.

Beheersovereenkomsten - meer

Sinds enkele jaren is het mogelijk beheersovereenkomsten met het Bureau Beheer Landbouwgronden (BBL) af te sluiten. De indruk bestaat dat al redelijk wat overeenkomsten zijn afgesloten, maar echt openlijk wordt daarover onderling niet gesproken. Iets van schroom, het wennen aan het anders omgaan met het land, vergt tijd. In de toekomst denkt men dat het aantal overeenkomsten zal toenemen (er wordt vanuit de overheid ook hard aan getrokken). Dit kan dus ook een teken zijn dat het landbouwkundig gebruik van de grond in het gebied in de toekomst zal afnemen. Sommige geïnterviewden zien het aangaan van beheersovereenkomsten meer weggelegd voor hobbyboeren en niet zozeer voor gespecialiseerde melkveebedrijven. Die hobbyboeren wonen bijvoorbeeld op afstand en gebruiken het land met overeenkomst voor de winning van structuurhoudend voer voor het vleesvee.

Natuurbeleid - van onder naar boven

Enkele geïnterviewden zijn ingegaan op het natuurbeleid, zoals de begrenzing en de aard van de beheersovereenkomsten. Het relatienotagebied is van hogerhand begrensd. Een deel van het poldergebied valt niet in het relatienotagebied, wat niet goed begrepen wordt, aangezien daar toch ook veel weidevogels voorkomen. Ze pleiten ervoor de grens los te laten - "de weidevogels kunnen immers geen kaart lezen" - en een open inschrijving te hanteren. Verder is de aard van het beheersinstrument vrij passief, het is geen echte stimulans voor de boeren. En van de boeren moet het toch komen: zij beschouwen zich als de meest geschikte beheerders (zij hebben immers altijd het gebied beheerd), die het beheer tegen de laagste kosten kunnen uitvoeren. Verder is opgemerkt dat de aanpak te veel van boven naar onder plaatsvindt, waar het juist van onder naar boven zou moeten. Een aanpak vanuit de bewoners en gebruikers van het gebied zelf werkt veel beter. Deze aanpak buigt tegenwerking om in samenwerking, maakt van tegenstanders, medestanders. Voorgaande opmerkingen wijzen in de richting van resultaatbeloning en

iets in de trant van milieucoöperaties. Initiatieven daartoe zijn overigens in het gebied nog niet genomen. De vraag is of de boeren in het gebied al zo ver zijn.

De zware vormen van beheer, zoals heel laat maaien, worden door de boeren met argusogen bekeken: dat is volgens hen geen goed beheer, niet voor de landbouw, maar ook niet voor de weidevogels. Ook tegen reservataatsbeheer wordt sceptisch aangekeken. Daar is, zo denkt men, weinig animo voor onder de boeren.

4.4 Intensieve veehouderij en milieu

Ruim een kwart van de produktie in het gebied Nijkerk-Putten wordt gerealiseerd in de intensieve veehouderij (zie bijlage 2).

De geïnterviewden geven aan dat er nog geen sprake is van problemen op het gebied van mestoverschotten, hoewel er op bedrijfsniveau behoorlijke overschotten kunnen zijn. De mestafzetmogelijkheden in de nabijgelegen Flevopolders zijn in dit verband gunstig.

De huidige wetgeving geeft vrijwel geen mogelijkheden voor bedrijfsontwikkeling. In het kader van het ROM-project Gelderse Vallei is men bezig met het opstellen van een ammoniakreductieplan. In het plangebied valt ook een deel van het gebied Nijkerk-Putten. Het deelgebied Polder is hierin niet opgenomen. Dit plan moet bedrijfsontwikkeling mogelijk maken, door op bepaalde plekken de produktie in te krimpen en op andere plekken groei toe te staan, het zogenaamde "krimp- en groei-model". Het is nog te vroeg om de betekenis hiervan voor het gebied in te schatten; de eerste voorlichtingsbijeenkomsten zijn net achter de rug. Een geïnterviewde was overigens niet zo enthousiast van zo'n bijeenkomst teruggekeerd, want het werd hem duidelijk dat "er nog heel wat in de lucht hangt".

Allesoverheersend voor de toekomstmogelijkheden van de intensieve veehouderij zijn echter de financiële mogelijkheden, waar momenteel somber over wordt gedacht. Er mogen dan wel meer mogelijkheden ontstaan voor deze tak, maar de kosten die moeten worden gemaakt om die mogelijkheden aan te grijpen zullen veelal te hoog zijn. Zo zijn er kosten verbonden aan het verwerven van mest- en ammoniakrechten, aan het afzetten van de mest en aan de eisen aan de stalinrichting (Groen-labelstal).

Aan de economische randvoorwaarden, die voor de intensieve veehouderij doorslaggevend zijn, kan landinrichting vrijwel niets veranderen. In de toekomst ligt volgens de geïnterviewden inkrimping van de sector in Nijkerk-Putten meer voor de hand dan uitbreiding, afgaand op de verzadigde markt, het milieubeleid en de weinige bedrijven met een opvolger.

4.5 Beplantingen

Inleiding

In het kader van de landinrichting worden onder meer beplantingen aangelegd. De bedoeling van de behandeling van dit onderwerp was: polsen van de belangstelling om bijvoorbeeld kavelgrensbeplantingen in eigendom en beheer te geven bij de boeren. Dat was echter niet eenvoudig, omdat elke geïnterviewde onmiddellijk wees op de problematiek rond de Hinderwet (tegenwoordig Wet milieubeheer), problemen die sterk kunnen doorwerken in de houding van de boeren.

Belangstelling - de angst voor 'n boom

Elke geïnterviewde gaf aan dat de belangstelling voor aanplant van hout rond het erf (erfbeplanting) bij de meeste boeren duidelijk aanwezig is ("de tijd van kaalslag is voorbij"), of op dit moment misschien beter: is geweest. Door de afwijzing van Hinderwetvergunningen in verband met de aanwezige beplantingen (op grond van de ecologische richtlijn), is men zoals iemand het uitdrukte "als het ware bang geworden voor 'n boom". Een en ander wordt de milieuvereniging (die de vergunningen aanvocht) niet in dank afgenomen. Er zijn voorbeelden genoemd van boeren die zelf erfbeplanting hebben aangelegd, onder meer rond de mestsilo, en vanwege diezelfde beplanting geen Hinderwetvergunning kregen (of waarvan de vergunning is vernietigd). En "dat doet pijn" en heeft geleid tot zeer veel onbegrip.

Dat er in principe belangstelling voor aanleg van erfbeplanting is, blijkt ook uit het feit dat er veel gebruik is gemaakt van een subsidieregeling van de gemeente Nijkerk voor de aanleg van erfbeplanting.

Belangstelling voor kavelgrensbeplantingen (houtwallen) is er nauwelijks of helemaal niet. Ten eerste gaat het ten koste van de toch al kleine huiskavel, onder meer door de schaduwwerking. Ten tweede heeft men te maken met de buurman (hoe staat die er tegenover). Bij een sterke verbetering van de verkaveling kan die afhoudende opstelling wellicht veranderen.

4.6 Tot slot

Een aantal geïnterviewden ging op het einde van het gesprek nogmaals in op het belang van een snelle uitvoering van de landinrichting. Hoe langer men wacht, des te moeilijker het wordt. Samengevat luidt het credo: "De landinrichting Nijkerk-Putten moet in de hoogste versnelling."

4.7 Conclusies

De boeren in het herinrichtingsgebied Nijkerk-Putten zijn over het algemeen van mening dat de landinrichting te langzaam vordert. Samen met toegenomen natuurclaims en milieu-eisen kan de twijfel aan het nut van landinrichting worden versterkt; het nut dat nu nog steeds wordt ingezien.

Voor een goed resultaat van de landinrichting voor de landbouw leeft breed de overtuiging dat hiervoor bedrijfsverplaatsing een noodzaak is. Voor bedrijfsverplaatsing naar het gebied Polder - het enige gebied met ruimte - is, zo meent men, belangstelling. Op beperkte schaal, aan de randen van het gebied, met inpassing van een stukje weidevogelbeheer, zou bedrijfsverplaatsing voor alle partijen aanvaardbaar moeten zijn.

Met de mogelijkheid van bedrijfsverplaatsing, en het landinrichtingsproces "in de hoogste versnelling zetten", kan de landinrichting in Nijkerk-Putten veel goeds brengen voor én de landbouw én de natuur.

5. SLOTBESCHOUWING

Bedrijfsstructuur

De bedrijfsstructuur in de landbouw in het landinrichtingsgebied Nijkerk-Putten is ongunstig. Over het algemeen hebben de bedrijven een geringe omvang, en zijn ze slecht verkaveld, zoals veel kleine kavels en veel grond op afstand van huis. De ongunstige structuur is waarschijnlijk mede de oorzaak van een minder grote belangstelling voor opvolging in vergelijking met het landelijke beeld. Voorts is de uitgangspositie om te kunnen voldoen aan de strenger wordende bemestingsnormen niet gunstig: nu is er op gebiedsniveau nog een evenwicht tussen de mestproductie en de hoeveelheid mest die op het land mag worden uitgereden.

Voorals de intensieve veehouderij- en overige bedrijven zijn gemiddeld vrij klein, en voor de meeste van deze bedrijven met een bedrijfshoofd boven de vijftig jaar heeft zich nog geen opvolger aangediend. De omvang van de melkveehouderijbedrijven - de grootste groep - is gemiddeld iets groter, en er zijn meer opvolgers. Echter, vergeleken met het landelijke beeld, zijn ook de melkveebedrijven in Nijkerk-Putten klein.

De grote uitstroom uit de landbouw in het recente verleden heeft - naar mag worden aangenomen - met die kleinschaligheid van doen. Bij de interviews is ook meermaals op die uitstroom gewezen. Ook de veestapel nam af, maar in mindere mate. De sterke afname van het aantal melkkoeien werd voor een groot deel gecompenseerd door een toename van het aantal overige graasdieren, zoals vleesvee en schapen. Ook daar is door enkele geïnterviewden op gewezen. De veebezetting is overigens niet afgenomen, omdat de daling van de veestapel gelijk opliep met de vermindering van het areaal cultuurgrond. In de intensieve veehouderij is met uitzondering van de vleesvarkens het aantal dieren eveneens afgenomen.

Het ziet ernaar uit dat in de nabije toekomst nog een groot aantal bedrijven zal worden opgeheven, met name intensieve veehouderij- en overige bedrijven. Die verwachting is ook uitgesproken door verschillende geïnterviewden. Voor de overige bedrijven kan dat mogelijkheden geven om het bedrijf verder te ontwikkelen. Voor een indicatie van de grond die beschikbaar zou kunnen komen voor de overblijvende bedrijven, wordt uitgegaan van de oppervlakte die in gebruik is bij bedrijven met een bedrijfshoofd van vijftig jaar of ouder zonder opvolger. Deze oppervlakte bedraagt ongeveer 600 ha, een vijfde van het totaal areaal cultuurgrond in gebruik bij de geregistreerde bedrijven in het gebied. Zo op het eerste oog een behoorlijke oppervlakte, maar ...

Grondbehoefte

... er is ook behoefte aan grond voor natuurdoeleinden en er is grond nodig in verband met de aanscherping van milieu-eisen. Het reser vaatgebied in polder Arkemheen is bijna 400 ha groot. De bedoeling is deze grond aan de landbouw te onttrekken. Hoewel de boeren nog wel een rol in het beheer kunnen spelen, heeft dit vrijwel geen betekenis voor de landbouw. Voor het beheersgebied - van circa 1.100 ha - kunnen beheersovereenkomsten worden afgesloten. Afhankelijk van de zwaarte van het beheer zal de grasopbrengst van de grond in meer of mindere mate afnemen. Dit kan beschouwd worden als een verlies aan landbouwgrond. Hierbij is het verlies aan kwaliteit van het voer - waardoor het minder of niet geschikt is voor hoogproductief melkvee - niet meegerekend.

Ook het milieubeleid - en met name het ammoniakbeleid - verhoogt de grondvraag. Om in de toekomst al te hoge milieulasten te ontlopen, zou de veebezetting in de buurt van twee gve per hectare moeten liggen. Nu ligt de veebezetting op gebiedsniveau op 2,3 gve per hectare; voor de melkveebedrijven is dat 2,7. Stijging van de melkproductie bij een gelijkblijvend of lager quotum, houdt in dat de melkveestapel zal afnemen. In hoeverre de veebezetting zal veranderen, hangt af van de mate van grondonttrekking en de ontwikkeling van het aantal overige graasdieren (vleesvee en schapen). In het recente verleden is de veebezetting niet veranderd. Uit voorgaande mag duidelijk zijn dat de druk op de grondmarkt niet een, twee, drie zal afnemen.

De grond die vrijkomt van bedrijven die worden opgeheven zou andere bedrijven wat meer lucht kunnen geven. De geïnterviewden verwachten daar echter overigens niet zoveel van. Ten eerste zijn het over het algemeen de kleinere bedrijven die stoppen en ten tweede houden bedrijven die bijvoorbeeld het melkvee afstoten nog wel de grond aan. Eventueel verder afgelegen grond komt als eerste in aanmerking om te worden verkocht. Verbetering van de verkaveling levert dat dus niet op. Die slechte verkaveling en de slechte ontsluiting waren de belangrijkste redenen om landinrichting voor het gebied aan te vragen.

Landinrichting

Over de betekenis van landinrichting is door de geïnterviewden het nodige gezegd, waaraan hier niet veel meer zal worden toegevoegd. Het belang van landinrichting wordt - ondanks de lange tijdsduur - nog steeds ingezien. Om ruimte te creëren is bedrijfsverplaatsing nodig, waar in het poldergebied ruimte voor is. Nieuwe bedrijven aan de rand van het gebied die ook een rol spelen in het beheer, dat zou moeten kunnen, en daarvoor is naar verwachting belangstelling.

Gezien de minder sterke positie van de landbouw in het gebied in vergelijking met het landelijke beeld, zou landinrichting die positie kun-

nen verbeteren. Het kan de aanzet zijn tot vernieuwing in het gebied: bedrijven gaan zich beraden op hun toekomst.

Polder

In de landinrichting in het gebied speelt het poldergebied een belangrijke rol. Het deelgebied Polder is aangemerkt als een zeer waardevol weidevogelgebied, en is daarom volledig aangewezen als beheersgebied (circa 1.100 ha) en reservaatgebied (circa 400 ha). De vraag is hoe het landbouwkundig beheer, dat mede tot de grote natuurwaarde van het gebied heeft geleid, kan worden gewaarborgd. Alles laten zoals het is? Het beheer zou dan voor het grootste deel moeten worden uitgevoerd door grondgebruikers die elders woonachtig zijn, soms op grote afstand. Hiermee wordt het risico gelopen dat die zich niet zoveel gelegen laten liggen aan het beheer van het gebied. Een betere optie lijkt het beheer zoveel mogelijk onder te brengen bij bedrijven die betrokken zijn bij het gebied. Dat kunnen boeren zijn die nu in of nabij het gebied hun bedrijf uitoefenen, maar ook boeren die een nieuw bedrijf in het gebied opstarten. In hoeverre daarvoor binnen de begrenzing van het relatienotagebied mogelijkheden zijn, is de vraag. In ieder geval zou een grens niet zo hard mogen zijn; die grens heeft immers ook iets willekeurig - zeker in de ogen van de boeren.

Overheid

Uit de interviews komt duidelijk naar voren dat een betere communicatie van overheid naar boeren gewenst is, en dat de regels met betrekking tot natuurbeheer meer op de agrarische bedrijfsvoering moet worden afgestemd, vooral wat betreft de beplantingen.

LITERATUUR

Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Gelderland (1990)

Landbouwstructuuradvies voor het herinrichtingsgebied Nijkerk-Putten

Schmitz, I.M.J. (1992)

Cultuurtechnische Inventarisatie Nijkerk-Putten; Wageningen, DLO-Staring Centrum; Rapport 197

BIJLAGEN

Bijlage 1 Nederlandse grootte-eenheid

Nederlandse grootte-eenheid (nge)

De productie-omvang van de bedrijven en van de verschillende productierichtingen is uitgedrukt in de Nederlandse grootte-eenheid (nge). De nge is evenals de sbe (standaardbedrijfseenheid) een maatstaf voor de economische omvang van agrarische bedrijven. De nge is gebaseerd op de saldi per diersoort en per hectare gewas. Met de nge kunnen de verschillende onderdelen (dieren, gewassen) van een bedrijf onder één noemer worden gebracht. Dit biedt de mogelijkheid om de omvang van verschillende typen bedrijven te vergelijken. De nge mag dus niet worden gezien als een maatstaf voor de fysieke omvang (zoals het aantal dieren). Voorts wordt erop gewezen dat de nge een gestandaardiseerde maatstaf is. Dit houdt in dat het aantal nge aangeeft hoe groot een bedrijf zou kunnen zijn, uitgaande van het saldo dat onder normale omstandigheden verwacht zou mogen worden. Het werkelijke saldo kan in een bepaald gebied of in een bepaald jaar of op een bepaald bedrijf afwijken van het berekende (standaard)saldo. Behalve voor de weergave van de omvang van de bedrijven en de verschillende produktietakken, is de nge gebruikt om de bedrijven in te delen naar bedrijfstypen.

In tabel B1.1 zijn voor een aantal diersoorten de nge-normen voor 1988 en voor 1993 opgenomen.

Tabel B1.1 Nge per dier in 1988 en in 1993

Dieren	1988	1993
Melkkoeien	0,86	1,24
Jongvee < 1 jaar	0,19	0,22
Jongvee 1-2 jaar	0,24	0,31
Vleesvee < 2 jaar	0,23	0,21
Schape	0,10	0,10
Fokvarkens	0,26	0,26
Vleesvarkens	0,04	0,04
Vleeskalveren	0,10	0,08
Leghennen (per 100 stuks)	0,18	0,24

Bijlage 2 Kengetallen deelgebieden

Tabel B2.1 Overzicht kengetallen van de deelgebieden binnen Nijkerk-Putten, van Nijkerk-Putten en van Nederland in 1993

Kengetal	Polder	Holk	Beulek- kamp	Dier- men	Nijkerk- Putten	Nederland
Algemeen:						
- aantal bedrijven	17	111	45	86	259	119.113
- hectare cultuurgrond	274	1.276	547	863	2.961	1.986.703
- aantal nge	635	4.468	1.737	3.310	10.149	7.551.768
- percentage bedrijven < 20 nge	41	40	33	31	36	30
Procentuele verdeling productie:						
- melkveehouderij	89	60	76	49	61	35
- intensieve veehouderij	3	29	15	37	27	12
- overig	8	11	9	14	12	53
- totaal	100	100	100	100	100	100
Procentuele verdeling bedrijven naar type, bedrijven >= 20 nge:						
- melkveehouderij	100	66	90	42	64	39
- intensieve veehouderij	-	21	*)	37	23	12
- overig (**)	-	13	*)	20	13	10
- totaal	100	100	100	100	100	61
Nge per bedrijf, bedrijven >= 20 nge:						
- melkveehouderij	57	61	54	60	59	80
- intensieve veehouderij	-	63	*)	43	50	73
- overig (**)	-	55	*)	52	52	58
- alle	57	61	52	52	56	87
Hectare per bedrijf, bedrijven >= 20 nge:						
- melkveehouderij	24	19	17	20	20	28
- intensieve veehouderij	-	6	*)	4	5	5
- overig (**)	-	14	*)	13	13	18
- alle	24	16	16	13	15	22
Leeftijd/opvolging, bedrijven >= 20 nge:						
- % bedrijfshoofd >= 50 jr	70	51	70	41	52	52
- opvolgingspercentage	*)	42	40	36	42	52
Melkveebedrijven >= 20 nge:						
- melkkoeierv/bedrijf	37	37	34	38	36	50
- gve/hectare	2,2	2,7	2,7	2,7	2,6	2,7
- percentage huiskavel	44	43	47	52	46	56
Mestproductie:						
- kg fosfaat/hectare	80	212	151	256	202	117

*) Minder dan vijf bedrijven; **) Voor Nederland zijn de akker- en tuinbouwbedrijven buiten de groep overige bedrijven gelaten (zie ook paragraaf 1.2).

Bron: CBS-landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.